

แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน:
กรณีศึกษาวัดวังปลัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าวังศิลา จังหวัดศรีสะเกษ
Guidelines for Participation in Sustainable Moral Community
Development: A Case Study of Wat Wang Palad Sammakhi, Surin
Province and Wat Pa Wang Sila, Sisaket Province

พระครูโกศลสมาธิวัตร¹ พระณัฏฐ์ธนชัย กลยานธมโม² ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม³
Phrakhrukosolsamathiwat¹ Phra Nattanachai Kanyanadhammo² Thanarat Sa-ard-iam³
¹²หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์
³มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
¹²Ph.D. Program in Buddhist Studies, Graduate Studies Surin Sangha College,
³Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus
E-mail: nuttanachai1985@gmail.com

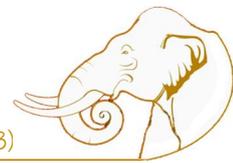
Received : November 24, 2022;

Revised : May11, 2023;

Accepted : May28, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง“แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน” มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดชุมชนคุณธรรมต้นแบบ 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาวัดวังปลัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าวังศิลา จังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย(Focus Group Discussion) ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 10 รูป/คน ผลจากการศึกษาพบว่า 1) องค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบประกอบด้วย (1) คน (2) สิ่งแวดล้อม และ (3) สถานการณ์ เพราะถ้าในชุมชน มีคนดี มีสิ่งแวดล้อมดี สถานการณ์ในชุมชนก็จะดีตามไปด้วย ส่งผลให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีอยู่ดีมีสุข ฟังตนเองได้อย่างยั่งยืน 2) การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม คือ “พลังบวร” อันประกอบด้วย บ้าน-วัด-โรงเรียน โดยวัดมีบทบาทหน้าที่ให้การอบรมกลุ่มเกลาสมาชิกในชุมชน โรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคม 3) แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืนของวัดวังปลัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าวังศิลา จังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วย การมีกระบวนการในการขับเคลื่อน และเป้าหมายที่สำคัญ คือ คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คนในชุมชนมีการเรียนรู้และน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสืบสานวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม เริ่มจากการเปิดพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ส่งผลให้คนในชุมชนมีชีวิตพออยู่ พอกิน

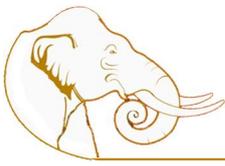
พอเพียง เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มั่งคั่ง มั่นคงยั่งยืน เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบให้กับชุมชนตลอดจนหน่วยงานต่างๆ มาเรียนรู้ศึกษาดูงานเพื่อนำไปเป็นปรับใช้กับชุมชนต่อไป

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การพัฒนา, ชุมชนคุณธรรม

Abstract

A case study of Wat Wang Palad Samakkhi Surin Province and Wat Pa Wang Sila Sisaket Province This study was based on papers and group seminars. The results of the study revealed 1) the development of a moral community model The important elements are people, environment, and situation because if in the community there are good people and a good environment. The situation in the community will also be good. As a result, everyone lives together in harmony and happiness. Sustainable self-reliance. 2) Sustainable development according to Buddhist principles. have operating procedures It is important to drive the moral community with power. House-Temple-School The temple has to give training to the members of the community. Schools play a role in building young people to be good members of society. At the same time, the community plays an important role in school education management. both in terms of being a learning center for cultural heritage, traditions, and social values; in Surin Province and Wat Pa Wang Sila Sisaket Province There is a driving process and the main goal is that people in the community live happily together. with religion as a tool to hold the mind Learn and apply the philosophy of sufficiency economy to improve the quality of life. and continue the good cultural way It started by opening the temple grounds to be a learning center for both theory and practice in religion, arts, and culture, resulting in people in the community living sufficiently, being a strong, prosperous community that persists and is a model community for virtue. with communities and agencies Let's learn, study, and study to be applied to the community further. It started by opening the temple grounds to be a learning center for both theory and practice in religion, arts, and culture, resulting in people in the community living sufficiently, being a strong community, prosperous, sustaining, and a model community for virtue. with communities and agencies Let's learn, study, and study to be applied to the community further. It started by opening the temple grounds to be a learning center for both theory and practice in religion, arts, and culture, resulting in people in the community living sufficiently, being a strong community, prosperous, sustaining, and a model community for virtue. with communities and agencies Let's learn, study, and study to be applied to the community further.

Keywords: Participation, Development, Moral Community

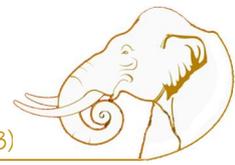
บทนำ

สภาพสังคมในปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและหลากหลาย อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารต่างๆ แพร่หลายอย่างรวดเร็ว ทำให้แนวคิด วิถีชีวิต ค่านิยมของบุคคลในสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง เน้นการบริโภควัตถุต่าง ๆ จนเกิดความสับสน ระบบสังคมวิถีไทยที่เคยดีงาม ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันสืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจของคนในสังคมไทย เกิดปัญหาศีลธรรมเสื่อมและปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ติดตามมา อาทิ ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด ครอบครัวแตกแยก การหลงมัวเมาในอบายมุข ขาดระเบียบวินัย ใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ปัจจุบันรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ เพื่อให้คนไทยเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและคุณธรรมดังนั้นเพื่อให้การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของประชาชนเป็นผลสำเร็จ รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2559-2564) ซึ่งเป็นแผนระดับชาติด้านการส่งเสริมคุณธรรมอย่างเป็นระบบฉบับแรกของไทย ที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมปลูกฝังคุณธรรม สร้างค่านิยม และจิตสำนึกที่ดีให้แก่ประชาชน โดยเน้นการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน และใช้คุณธรรมนำการพัฒนาเพื่อสร้างสังคมไทยให้มีคุณธรรมเป็นรากฐาน ผ่านกลไกความร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในแต่ละมิติ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนประเทศไทยไปข้างหน้า “ร่วมสร้างสังคมคุณธรรม” ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ คือ การพัฒนาที่ตรงตามความต้องการของประชาชน ส่งผลให้ประชาชนมีความสุข มีรายได้เพียงพอกับการดำรงชีวิตไว้ซึ่งคติความต่าง ๆ เป็นสังคมที่สงบสุข เป็นการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน(กรมการศาสนา, 2561:3)

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงที่กว้างไกล เป็นพลวัต (dynamic process) โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเสริมระบบการดำเนินงานของมนุษย์ มีเหตุมีผลเหมาะสมกับวิถีชีวิตที่มีเหตุผล อาศัยหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบองค์รวม และหลักการที่เป็นผลแห่งการบูรณาการทางแนวความคิดที่ เน้นโครงสร้างและวัฒนธรรมทางสังคม เพื่อเป็นการสร้างรากฐานความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในสังคม มนุษย์การพัฒนาโดยเน้นยึดหลักบูรณาการตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นมีความสัมพันธ์กับหลักการจัดการ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม คือพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันหลักที่เป็นหัวใจของการพัฒนา อยู่ที่ตัวของมนุษย์ และประเทศชาติ โดยให้ความหมายของการพัฒนาประเทศคือการแสวงหาเส้นทาง แก้ไขปัญหาความอดอยากหรือทุพโภชนาการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาด้านการเจ็บป่วยของประชาชน (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2548:26)

กาญจนา บุญยัง และคณะกล่าวว่า สังคมไทยจะยั่งยืนได้ด้วยการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างถูกต้อง และนำไปปฏิบัติได้อย่างแพร่หลาย และกว้างขวาง นอกจากนี้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงยังก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมในหลากหลายมิติแบบบูรณาการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเงินตนเอง ความมีจริยธรรมโลกาภิวัตน์ และการบริหารประเทศ ซึ่งล้วนเกี่ยวกับการตัดสินใจในทุกๆระดับ ในทุกภาคส่วน ชุมชนประชาชน ธุรกิจเอกชน ภาควิชาการ และการเมืองให้ถูกทิศถูกทาง อันจะนำไปสู่พัฒนาการอย่างยั่งยืนในระยะยาวต่อไป(กาญจนา บุญยัง และคณะ, 2552: 14)

พลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) จึงเป็นพลังที่สำคัญในสังคมที่จะสามารถนำมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งก่อให้เกิดกระบวนการสร้างสังคมคุณธรรม อย่างยั่งยืนในทุกพื้นที่โดยให้ทำ

หน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ร่วมวางแผน ดำเนินการ พัฒนาให้เป็นชุมชนคุณธรรม โดยโรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทและความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้รุดตทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคม และวัดก็มีบทบาทหน้าที่ที่จะให้การอบรมกล่อมเกลาสมาชิกในชุมชน การขับเคลื่อนเพื่อให้เกิด “ชุมชนคุณธรรม สู่สังคมคุณธรรม” ในทุกพื้นที่ มีหลักการสำคัญ คือ การประสานสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน(ชุมชน)-วัด (ศพอ.) โรงเรียน หรือ บวร ซึ่งเป็นองค์กรหลักในชุมชนที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ก้าวสู่ “สังคมคุณธรรม” โดยความร่วมมือส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อร่วมเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ด้วยการยึดมั่นในข้อปฏิบัติหลัก 3 ประการ คือ

1. ยึดถือและปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา
2. น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง พอมีพอกิน รู้จักพอประมาณ และคำนึงถึงความมีเหตุผล ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
3. ดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมประเพณีที่ ดั่งงามของไทย เปิดพื้นที่ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และเป็นที่จัดกิจกรรมทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน (กรมการศาสนา, 2559: 5)

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า ปัจจุบันชุมชนต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด มีวัดและศาสนสถานของศาสนาต่าง ๆ ที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญและได้ดำเนินการขับเคลื่อนชุมชนในท้องถิ่นของตน ตามรูปแบบและวิธีการดำเนินงานของแต่ละชุมชนอย่างหลากหลาย เช่นเดียวกับชุมชนคุณธรรมฯ วัดป่าวังศิลา อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นวัดที่ดำเนินการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร ที่มีแนวคิดและเป็นศูนย์รวมใจในการขับเคลื่อนและส่งเสริมคุณธรรม นับว่าเป็นหนึ่งในตัวอย่างวัดที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง ในฐานะที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวรที่เข้มแข็ง

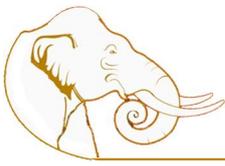
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดชุมชนคุณธรรมต้นแบบ
2. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาวัดวังปลัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าวังศิลา จังหวัดศรีสะเกษ

การทบทวนวรรณกรรม

(1) แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมโดยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) สู่สังคมคุณธรรมที่มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการที่อยู่ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ของรัฐบาลและยังเป็นนโยบายที่สำคัญของกระทรวงวัฒนธรรมด้วย กล่าวคือ ในกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า”ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”เพื่อให้คนไทยมีความสุข สำหรับกระทรวงวัฒนธรรมได้กำหนดยุทธศาสตร์เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ

โดยมีวิสัยทัศน์ “วัฒนธรรมไทยเข้มแข็งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาคน สังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างยั่งยืน” โดยเน้นสร้างคนดี สังคมดี มีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งจะมีการเสริมสร้าง “ชุมชนคุณธรรม องค์กรคุณธรรม” ตามนโยบายของรัฐบาลและกระทรวงวัฒนธรรมที่ต้องการส่งเสริมให้ศาสนามีบทบาทนำในการเทิดทูนสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดจนส่งเสริมความเข้าใจอันดีและสมานฉันท์ของทุกศาสนา รวมทั้งต้องการสืบสาน สร้างสรรค์ งานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม โดยใช้ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมเป็นเครื่องหล่อหลอม ยึดเหนี่ยว สร้างคุณค่าทางสังคมและสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสถาบันครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดค่านิยมที่ดีงามในการดำเนินชีวิตอย่างรู้จักสามัคคี และยังสามารถนำทุนทางวัฒนธรรม มาเพิ่มมูลค่าให้เศรษฐกิจชุมชน

(2) แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ

ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ คือ ชุมชนคุณธรรมที่ดำเนินการส่งเสริมคุณธรรมจนประสบความสำเร็จในเชิงประจักษ์ ทั้งในด้านกระบวนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ส่งผลในเชิงบวก มีการทำความดีเพิ่มขึ้น ปัญหาเชิงคุณธรรมลดลง และมีแนวโน้มเกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง เกิดความยั่งยืน ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีองค์ความรู้สามารถถ่ายทอดและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นได้ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2561: 32-33) หลักการพัฒนาชุมชนคุณธรรมนำชาติมั่นคงมั่งคั่งยั่งยืนโดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร มาเป็นนโยบายหลักของการดำเนินงานเพื่อให้เกิด “ชุมชนคุณธรรม” เริ่มจากการเปิดพื้นที่ในชุมชน วัด ศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง รวมกลุ่มอย่างมีพลังใช้ชีวิตพออยู่พอกินพอเพียงมีเหตุผลมีภูมิคุ้มกันที่เหมาะสมตามสภาพของชุมชนและวัฒนธรรมในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์กิจกรรมทางศาสนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนเป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการมีส่วนร่วมและความเสียสละของคนในชุมชนที่จะร่วมขับเคลื่อนให้ชุมชนคุณธรรมก้าวสู่ “สังคมคุณธรรม”

หลักการเสริมสร้างชุมชนคุณธรรมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยมีบ้านวัด/ศาสนสถาน/โรงเรียน/ราชการหรือภาคประชาสังคม ร่วมกันดำเนินการตามหลักการ ดังนี้

1. นำสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และศาสตร์พระราชาเป็นแกนหลักสำคัญในการพัฒนาคน เสริมสร้างให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน
2. น้อมนำหลักการทรงงาน “ระเบิดจากข้างใน” “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มาเป็นหลักการในการปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยให้คนในชุมชนมีความสมัครใจ และเข้าใจแก่นแท้ของการพัฒนาชุมชนภายใต้วิถีถิ่น วิถีไทย เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งด้วยหลักธรรมทางศาสนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม
3. นำหลักการ 3 ประสาน คือ บ้าน วัด/ศาสนสถาน โรงเรียน/ราชการ หรือนโยบายประชาสังคม เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชน
4. สนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงขับเคลื่อนงานของชุมชนในระดับต่าง ๆ โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ ในลักษณะที่ให้ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์” อย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม โดยต้องสร้างเวทีเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม เพราะเป้าหมายสำคัญของการส่งเสริมคุณธรรมคือคนมีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่สะท้อนการมีคุณธรรมมากขึ้น จึงต้องให้ทุกคนร่วมพลังร่วมกันขับเคลื่อนและให้ทุกภาคส่วนบูรณาการความร่วมมือทำแบบองค์รวม คือ ทำทั้งระบบ ทุกระบบของชุมชน

และประสานสอดคล้องกับการบริหารและการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ไม่แยกออกมาเป็นโครงการหรือกิจกรรมเดี่ยว ๆ ที่ขาดความเชื่อมโยงกับระบบใหญ่ของชุมชน

5. ให้คนในชุมชนนำทุนทางวัฒนธรรมความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเสริมสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน

6. ใช้กระบวนการคุ้มบ้านในการพัฒนา ให้เข้าถึงและใกล้ชิดชาวบ้านเพื่อให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลกระทบต่อพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

7. มีการขยายภาคีเครือข่ายโดยใช้หลักการชุมชนแบบเครือข่ายและสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบให้การยกย่องเชิดชู พัฒนาระดับให้เป็นตัวอย่างเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2561: 35-36)

บริบทพื้นที่การวิจัย

1. ชนคุณธรรมฯ วัดวังปลัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์

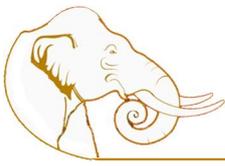
ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านวังปลัด หมู่ที่ 8 ตำบลทับทัน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีจำนวนครัวเรือน 189 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 816 คน มีพระครูโกศลสมาธิวัตร เป็นเจ้าอาวาส หมู่บ้านวังปลัด ได้รับคัดเลือกเป็นหมู่บ้านรักษาศีล 5 ระดับจังหวัดสุรินทร์ ประจำปีงบประมาณ 2565 ด้วยกิจกรรมการขับเคลื่อนการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมประจักษ์ชัด มีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ได้ปฏิบัติแนวทางของศีล 5 ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานในพื้นที่ มาโดยตลอดจนได้รับการยกย่องในเชิงประจักษ์ดังนี้

- รางวัลอุทยานการศึกษาในวัด ประจำปี 2552 จากสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์
- รางวัลพระราชทานเสมาธรรมจักร ประจำปี 2555 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- รางวัลเสาโอศภูผู้นำศีลธรรม ประจำปี 2560 จากพระองค์เจ้าโสมสวลี วรรราชินีตามาตุ
- รางวัลวัดพัฒนาตัวอย่าง ประจำปี 2560 จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- รางวัลวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น ประจำปี 2563 จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

2. ชนคุณธรรมฯ วัดป่าวังศิลา จังหวัดศรีสะเกษ

ตั้งอยู่บ้านดอนพระเจ้า หมู่ที่ 19 ตำบลบุสูง อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ มีจำนวนครัวเรือน 84 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 379 คน เป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ในชนบท ได้รับผลกระทบจากกระแสสังคมในปัจจุบัน ซึ่งมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว อาจจะทำให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไป ทางชุมชนจึงมีความพยายามที่จะเฝ้าระวังทางสังคมในทุกด้าน ด้วยการมุ่งพัฒนาในด้านคุณงามความดียึดหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาปฏิบัติ โดยความร่วมมือของ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) และหน่วยงานราชการต่างๆ ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันได้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ศึกษาดูงานของหน่วยงานราชการและประชาชนทั่วไป จนได้รับการยกย่องในเชิงประจักษ์ ดังนี้

1. รางวัลวัฒนคุณาธร ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อกระทรวงวัฒนธรรม (ประเภทคณะบุคคล)
2. รางวัลชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. รางวัลหมู่บ้านอยู่เย็น (แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง)

จนวันนี้ ชุมชนคุณธรรมฯ วัดป่าวังศิลา ตำบลบุสูง อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ ได้กลายมาเป็น ศูนย์รวมจิตใจ เป็นพื้นที่ประกอบคุณงามความดีของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนสืบไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

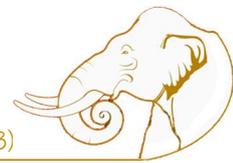
พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์ ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทในด้านให้การส่งเสริม สนับสนุนความมั่นคงทางสังคม อันได้แก่ส่งเสริมความมั่นคงในสถาบันครอบครัว โดยร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล จัดกิจกรรมวันครอบครัวอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนการจัดหาทุนเพื่อสร้างความปลอดภัยให้แก่หมู่บ้าน สนับสนุนทุนเพื่อสนับสนุนให้ความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุดีขึ้น และสิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือเมื่อมีเหตุการณ์ที่ขัดแย้งกันระหว่างประชาชนในพื้นที่ ที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ (พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์, 2552: 10)

พระมหาดนัย อุปวฑฒโน (ศรีจันทร์) พบว่า การบริหารจัดการองค์กรสันติสุขของวัด ปัญหานันทารามและหลักคิตถุชฎีการบริหารจัดการ ผู้วิจัยได้รวบรวมบูรณาการและนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสันติสุข ผู้วิจัยสรุปและนำเสนอรูปแบบแนวทางการบริหารจัดการองค์กรสันติสุข ต้องประกอบด้วย

1) ผู้นำ (Leadership) นอกจากจะมีธรรมะของผู้บริหารแล้ว ต้องประกอบด้วยชุดธรรมะ ที่สำคัญ ๆ คือ มีความกตัญญูเป็นเลิศ เชิดชูครูอุปัชฌาย์อาจารย์สืบสานวัฒนธรรม เป็นผู้นำทุกด้าน ประสานรอบทิศ สุจริตจริงใจ มีน้ำใจไมตรีตลอดกาล ให้โอกาสพัฒนาแก่ทุกท่านแตกต่างกันในพระธรรมวินัย ใส่ใจทุกสิ่งด้วยคุณธรรม อำนวยความสะดวกทุกอย่าง รู้ละเอียดอย่างทำงานเพื่องาน สมานสามัคคี วจีสุภาพ นำกราบนำไหว้แบ่งงานลูกคน วางตนเหมาะสม ไม่สะสมทรัพย์ แบ่งปันผลประโยชน์

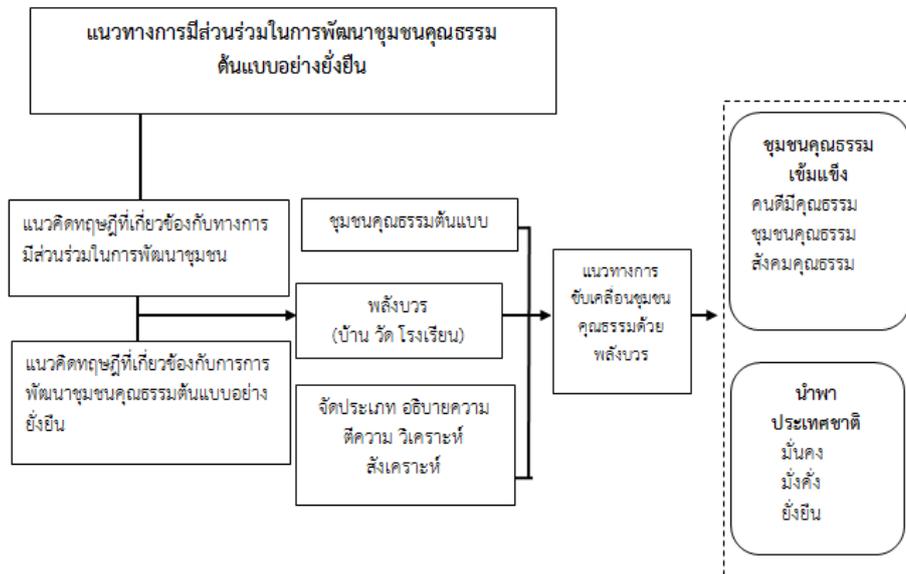
2) ในด้านธรรมะ (Dhammas) เพื่อการบริหารตน บริหารคน บริหารงานอันประกอบไปด้วยหลักอภิธานิยธรรม 7, สาราณียธรรม 6, สังคหัตถ์ 4 อิทธิบาท 4 สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมในองค์กรด้วยหลักสัปปายะ และอาศัยหลักธรรมอื่น ๆ ในทางพระพุทธศาสนาโดยเน้นชุดที่สำคัญคือ เสียสละ ใช้ปัญญา ประกอบการงาน สัจจะ เสมอภาค ชันติ นิวาโต และมีจิตสำนึกรู้หน้าที่

3) ด้านการจัดการ (Organizing) ต้องมีการจัดการในเรื่องเหล่านี้ให้เป็นที่ไปด้วยกันได้อย่างลงตัว เน้นประโยชน์สูงสุดประหยัดสุด แต่ไม่ให้ขัดข้องในเรื่องต่าง ๆ คือ การวางแผน การอำนวยการ งานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การรายงาน และงบประมาณ รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสันติสุขนี้สามารถย่อเพื่อให้จำได้ง่ายด้วยอักษรภาษาอังกฤษ คือ “LeDOM” เป็นการบริหารจัดการองค์กรที่สามารถนำพาสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กร เป็นองค์กรที่สร้างสันติสุขให้กับสังคมและประเทศชาติ (พระมหาดนัย อุปวฑฒโน (ศรีจันทร์), 2557: 108-109)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้นนั้นสามารถเขียนกรอบแนวคิด (conceptual Framework) ได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

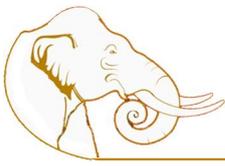
(1) รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยจำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่างๆ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ และการวิจัยภาคสนาม (Filed Research) โดยการสัมภาษณ์และการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มย่อยนักวิชาการและผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

(2) ขอบเขตการศึกษา

(2.1) ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืนของชุมชนคุณธรรมวัดป่าวังศิลา อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา และศึกษาแนวคิดทฤษฎีการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมและที่เกี่ยวข้อง จากตำรา หนังสือ เช่น คู่มือการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2559 - 2564), คู่มือการดำเนินงานชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลังบรร, คู่มือการส่งเสริมและพัฒนาองค์กร ชุมชน อำเภอและจังหวัดคุณธรรม, คู่มือการประเมินองค์กร ชุมชน อำเภอและจังหวัดคุณธรรม งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน

(2.2) ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อทราบแนวคิดและหลักการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม รวม 10 ท่าน ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

- พระสงฆ์ จำนวน 2 รูป
- ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน
- ประชาชนชุมชน จำนวน 2 คน
- นักวิชาการวัฒนธรรม จำนวน 2 คน
- ชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน

รวมทั้งหมด 10 รูป/คน

(2.3) ขอบเขตด้านพื้นที่

กำหนดเลือกศึกษาภาคสนาม (Field Research) เป็นการศึกษาผู้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน 2 ชุมชนคือ

1. ชุมชนคุณธรรมฯ วัดวังปลัดสามัคคี หมู่ที่ 8 ตำบลทับทัน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ สามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมประจักษ์ชัด มีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ได้ปฏิบัติแนวทางของศีล 5 ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานในพื้นที่ มาโดยตลอดจนได้รับการยกย่องในเชิงประจักษ์

2. ชุมชนคุณธรรมฯ วัดป่าวังศิลา หมู่ที่ 19 ตำบลบุสูง อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ในชนบท ได้รับผลกระทบจากกระแสสังคมในปัจจุบัน ซึ่งมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว อาจจะทำให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไป ทางชุมชนจึงมีความพยายามที่จะเฝ้าระวังทางสังคมในทุกด้าน ด้วยการมุ่งพัฒนาในด้านคุณงามความดียึดหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาปฏิบัติ โดยความร่วมมือของ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) และหน่วยงานราชการต่างๆ ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันได้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ศึกษาดูงานของหน่วยงานราชการและประชาชนทั่วไป จนได้รับการยกย่องในเชิงประจักษ์

(2.4) ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ตั้งแต่เดือนกันยายน-เดือนตุลาคม 2565

(3) เครื่องมือการวิจัย

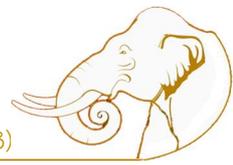
การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่างๆ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในรูปแบบของการสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

(3.1) การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวม

ข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง จากพระไตรปิฎกของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปี 2535 อรรถกถา หนังสือ รายงานการวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม ด้วยพลังบวร ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวความคิดทางการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร

2. ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน ทั้งแนวคิดและทฤษฎี

3. ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน

4. สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน

(3.2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม ซึ่งได้เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน อันประกอบด้วย (1) พระมหาวิชาญ สุวิชาโน ดร. ประธานสงฆ์สำนักสถิตภาวนาภิรตาราม (2) พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ สุทฺถจิตโต พระปริยัตินิเทศก์ประจำอำเภอ เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และ (3) นางสาวปรียาภรณ์ ทะคำสอน ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ มาเป็นวิทยากรร่วมสนทนา และการแลกเปลี่ยนกับผู้เข้าร่วมสนทนา

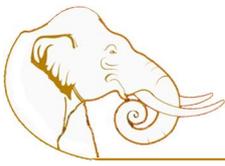
ผลการศึกษา

1. **แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ** ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบนั้น ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ และมีการคัดเลือกคณะกรรมการโครงการจากตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน องค์ประกอบสำคัญ คือ คน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ เพราะถ้าในชุมชน มีคนดี มีสิ่งแวดล้อมดี สถานการณ์ในชุมชนก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุด อนึ่ง พลังชุมชนก็ถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น การรวมตัวของคนในครอบครัว หมู่บ้าน ที่ทำงาน องค์กร ฯลฯ เป็นต้น ร่วมกันกำหนดความต้องการเอง วางโครงการเอง และร่วมมือกันปฏิบัติตามโครงการนั้น ๆ วิธีการที่ชุมชนคิดทำเองมีความสำคัญยิ่งกว่าผลงานความสำเร็จที่เกิดขึ้น เพราะเป็นการสร้างพลังของชุมชน สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง เรียนรู้ให้ชุมชนอื่น ๆ ได้มีแนวทางพึ่งพาตนเอง มีเป้าหมายต้องการเป็นชุมชนที่ดี คนในชุมชนเป็นคนดี มีคุณธรรมมีสิ่งแวดล้อมที่ดีมีสถานการณ์รอบข้างและเพื่อนบ้านที่เอื้อเพื่อแผ่เมตตาใจส่งผลให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อยู่ดีมีสุข อยู่อย่างพึ่งตนเอง อยู่อย่างยั่งยืน

2. **แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ** ผลการวิจัยพบว่า หลักการพัฒนาชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร บ้าน วัด โรงเรียน โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร มาเป็นนโยบายหลักของการดำเนินงานเพื่อให้เกิด “ชุมชนคุณธรรม” เริ่มจากการเปิดพื้นที่ในชุมชน วัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง รวมกลุ่มอย่างมีพลัง ใช้ชีวิตพออยู่ พอกิน พอเพียง

3. **แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาวัดวังปลัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าวังศิลา จังหวัดศรีสะเกษ** ผลจากการสนทนาพบว่า แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนการในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร โดยมีเป้าหมายที่สำคัญ คือ คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รู้จักดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้อง โดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ รู้จักเรียนรู้และน้อมนำศาสตร์พระราชา คือ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสืบสานวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม

ทั้งนี้ หัวใจของชุมชนคุณธรรม คือ คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รู้จักดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้อง โดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ รู้จักเรียนรู้และน้อมนำศาสตร์พระราชา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสืบสานวิถีวัฒนธรรมที่ดีงาม ด้วยความ

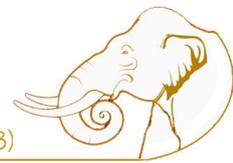

พอประมาณ มีเหตุมีผล เสียสละ อดทน อดออม ขยัน ไมโลภ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พึ่งพา
กันเอง ช่วยเหลือแบ่งปัน มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น
คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น หนี้สินลดลง มีการรวมกลุ่มสร้างอาชีพ สร้างรายได้ เกิด
กลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่มถ่ายทอดภูมิปัญญา
ศิลปะ วัฒนธรรม กลุ่มจิตอาสาพัฒนาชุมชน เป็นต้น

อภิปรายผล

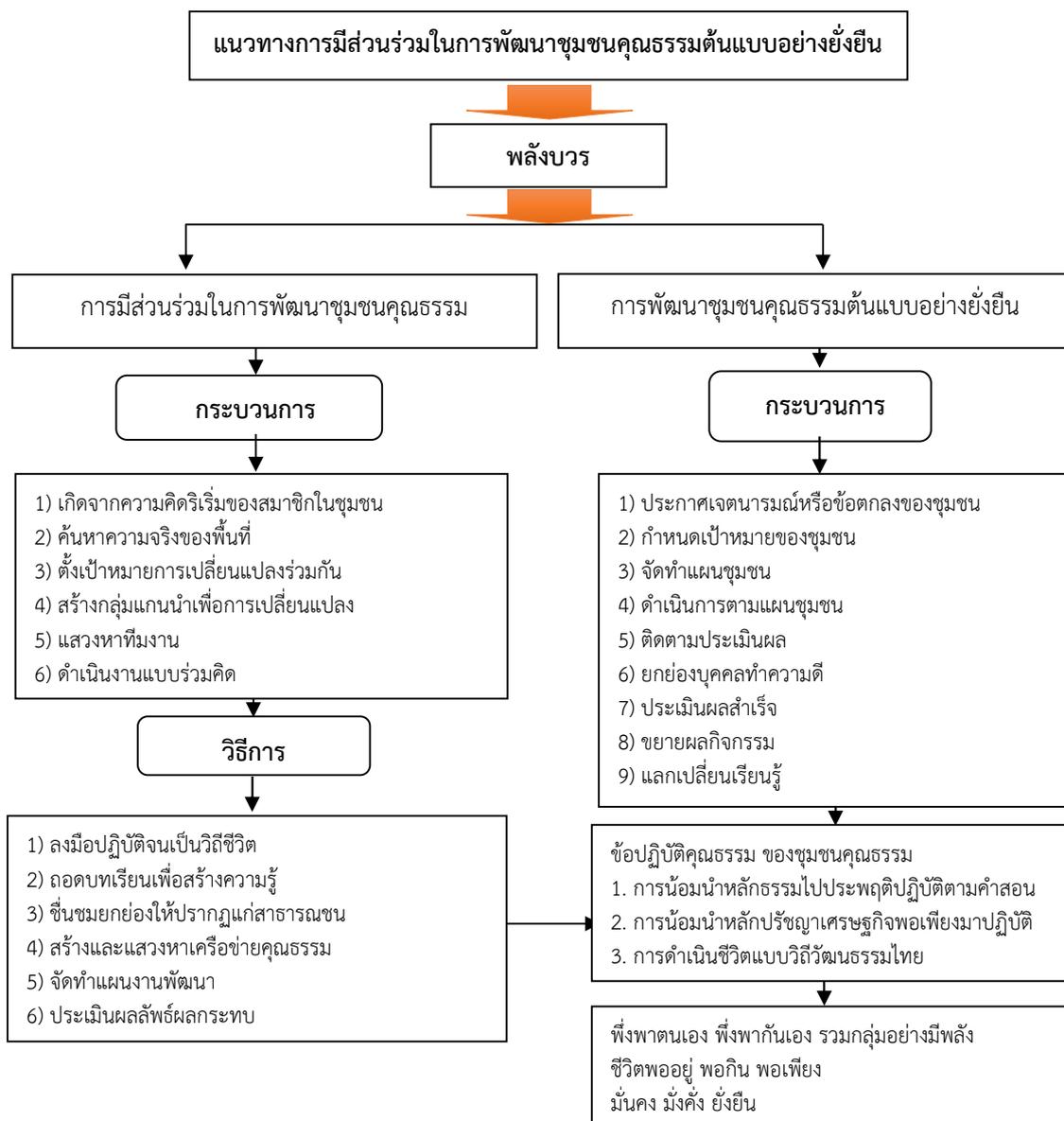
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการ
ขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมซึ่งมีองค์ประกอบ คือ คน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ เพราะถ้าในชุมชน มีคนดี
มีสิ่งแวดล้อมดี สถานการณ์ในชุมชนก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็จะมี
คุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุด อนึ่ง พลังชุมชนก็ถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของชุมชน
ให้ดีขึ้น การรวมตัวของคนในครอบครัว หมู่บ้าน โดยมีเป้าหมายเพื่อต้องการเป็นชุมชนที่ดี คนในชุมชนเป็น
คนดี มีคุณธรรมมีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีสถานการณ์รอบข้างและเพื่อนบ้านที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ ส่งผลให้ทุก
คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อยู่ดีมีสุข อยู่อย่างพึ่งตนเอง อยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาพร
ประสงค์ พุทธจันทร์ ได้กล่าวในงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของ
ชุมชน” พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทในด้านให้การส่งเสริม สนับสนุนความ
มั่นคงทางสังคม อันได้แก่ส่งเสริมความมั่นคงในสถาบันครอบครัว โดยร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบล
จัดกิจกรรมวันครอบครัวอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนการจัดหาทุนเพื่อสร้างความปลอดภัยให้แก่หมู่บ้าน
สนับสนุนทุนเพื่อสนับสนุนให้ความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุดีขึ้น และสิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือเมื่อมีเหตุการณ์ที่
ขัดแย้งกันระหว่างประชาชนในพื้นที่ ที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ (พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์, 2552:10)
และสอดคล้องกับ Chris Cocklin and Jacqui Dibden ที่ได้ศึกษาเรื่องความยั่งยืนและความเปลี่ยนแปลงใน
ชนบทของประเทศออสเตรเลียพบว่า ชุมชนในชนบทจะมีความยั่งยืนจะต้องประกอบด้วยมิติหลัก 3 มิติ คือ
มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งสามมิติมีความเกี่ยวข้องกันอย่างมีพลวัต ชุมชน
ชนบทจะมีความยั่งยืนได้ ต้องเป็นชุมชนที่สามารถอยู่ได้โดยปราศจากการสนับสนุนจากภาครัฐเหมือนใน
อดีต(Chris Cocklin and Jac Qui Dibden,2009: 443-44)

แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดการ
ขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) นั้นเป็นพลังที่สำคัญในสังคมที่จะสามารถนำมา
เป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งก่อให้เกิดกระบวนการสร้างชุมชนคุณธรรม อย่างยั่งยืนใน
ทุกพื้นที่ โดยวัดทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา มีพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมใจของชุมชน มีบทบาทร่วม
วางแผนดำเนินการพัฒนาให้เป็นชุมชนคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับบทความวิจัยของ ราชรถ ปัญญาบุญ และ
นายธวัชชัย ณ พัทลุง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม
น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา : ชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดกาญจนบุรีรักษัจังหวัดตรัง”
พบว่า ชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดกาญจนบุรีรักษัจเกิดจากการกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาใน
ชุมชนของทุกภาคส่วนอย่างเข้มแข็ง ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตรังและองค์กร
ท้องถิ่น มีกระบวนการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่
การเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบของจังหวัดตรัง ในส่วนของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ
ขับเคลื่อนโครงการชุมชนคุณธรรม ประกอบด้วย 4 กระบวนการ คือ 1. ประชาชนมีส่วนร่วมกับการ

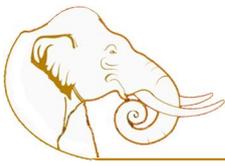

ตัดสินใจ 2. ร่วมวางแผนและดำเนินการ 3. ร่วมประเมินผล และ 4. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากผลลัพธ์ของการดำเนินการชุมชนได้ทำการขยายผลกิจกรรมใน 3 มิติ (ราชรถ ปัญญาบุญ และนายธวัชชัย ณ พัทลุง, 2563:1-13) ยังมีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระครูสุจินธรรมนิวิฐ (สมจิตติ อธิปัญญา) ได้ศึกษาเรื่องพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลองจันทระ พบว่าระดับความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านทั้ง 3 ด้านพบว่า ด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและ การดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของท่านด้านคุณธรรม จริยธรรม ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี

องค์ความรู้จากการศึกษา

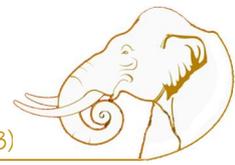
แผนภาพที่ 2 แสดงแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมนั้น สำคัญที่องค์ประกอบ คือคน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ เพราะถ้าในชุมชน มีคนดี มีสิ่งแวดล้อมดี สถานการณ์ในชุมชนก็จะดีตามไปด้วย จะทำให้ชุมชนน่าอยู่ มีความสงบสุข ประชาชนก็ จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุดในที่สุด อนึ่งพลังชุมชนก็ถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น การรวมตัวของคนในครอบครัว หมู่บ้าน ที่ทำงาน องค์กร ฯลฯ เป็นต้น ร่วมกันกำหนดความต้องการเอง วางโครงการเอง และร่วมมือกันปฏิบัติตามโครงการนั้น ๆ วิธีการที่ชุมชนคิดทำเอง มีความสำคัญยิ่งกว่าผลงานความสำเร็จที่เกิดขึ้น เพราะเป็นการสร้างพลังของชุมชน สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง เรียนรู้ให้ชุมชนอื่น ๆ ได้มีแนวทางพึ่งพาตนเอง มีเป้าหมายต้องการเป็นชุมชนที่ดี คนในชุมชนเป็นคนดี มีคุณธรรมมีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีสถานการณ์รอบข้างและเพื่อนบ้านที่เอื้อเพื่อเอื้อแม่ มีน้ำใจ ส่งผลให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อยู่ดีมีสุข อยู่อย่างพึ่งตนเอง อยู่อย่างยั่งยืน

แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน คือ กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) นั้น เป็นพลังที่สำคัญในสังคมที่จะสามารถนำมาเป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งก่อให้เกิดกระบวนการสร้างชุมชนคุณธรรม อย่างยั่งยืนในทุกพื้นที่ โดยวัดทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ร่วมวางแผน ดำเนินการ พัฒนาให้เป็นชุมชนคุณธรรมโรงเรียนมีบทบาทในการสร้างเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทและความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของโรงเรียน ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งเรียนรู้รดกทางวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมของสังคม และวัดก็มีบทบาทหน้าที่ที่จะให้การอบรมกล่อมเกลาสมาชิกในชุมชน ดังนั้น หากการประสานการทำงานของสามประสาน คือ บ้าน-วัด-โรงเรียน มีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้เกิดชุมชนคุณธรรมเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยเริ่มจากการเปิดพื้นที่ในชุมชน วัด ศาสนสถาน ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในงานด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง รวมกลุ่มอย่างมีพลัง ใช้ชีวิตพออยู่ พอกิน พอเพียง มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่เหมาะสมตามสภาพของชุมชน และวัฒนธรรมในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ กิจกรรมทางศาสนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนเป็นศูนย์กลางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการมีส่วนร่วมและความเสียสละของคนในชุมชนที่จะร่วมขับเคลื่อนให้ชุมชนคุณธรรมก้าวสู่ “ชุมชนคุณธรรม” ที่มีหลักธรรมทางศาสนา และความเชื่อความศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สามารถนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข โดยดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และตามวิถีวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นสังคมที่ดีงามและอยู่เย็นเป็นสุข เป็นสังคมแห่งความพอเพียงและสันติสุข

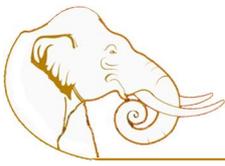
ซึ่งแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบอย่างยั่งยืน มีเป้าหมายที่สำคัญคือ ยึดมั่นหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ คนใน ชุมชนมีหลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เมื่อคนในชุมชนปฏิบัติตามหลักศาสนา อยู่ในกรอบของศีลธรรมและข้อปฏิบัติตามศาสนาที่ตนเคารพนับถือ ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนก็จะลดลงหรือหมดไป เกิดสิ่งดีงามในชุมชน น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาคุณภาพชีวิต การดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ มีเหตุมีผล เสียสละ อุดหนุน อุดออม ขยัน ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เอื้อเพื่อเอื้อแม่ พึ่งพากันเอง ช่วยเหลือแบ่งปัน มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น หนี้สินลดลง มีการรวมกลุ่มสร้างอาชีพ สร้าง

รายได้ เกิดกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน เช่นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่มถ่ายทอด ภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม กลุ่มจิตอาสาพัฒนาชุมชน เป็นต้น

บทสรุป

การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่มุ่งก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในชุมชน โดยต้องการให้ประชาชนทุกคน ในชุมชน ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษาและมีความเท่าเทียมกันมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้และยังช่วยให้ ประชาชนทุกคนมีสิทธิและมีความเสมอภาคในการมีโอกาสที่จะมุ่งกระทำการใด ๆ เท่าเทียมกันทุกคน มี สิทธิที่จะมีโอกาสเจริญก้าวหน้า มีโอกาสที่จะแสดงความรู้ความสามารถอย่างเสมอภาคกัน โดย กระบวนการพัฒนาชุมชนนั้นได้เปิดโอกาสกว้างให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ท้องถิ่นของตนอย่างเท่าเทียมกันเสมอ มีได้มุ่งจำกัดเฉพาะคนรวยหรือเพศชายเท่านั้น นอกจากนี้ ผลที่ได้รับ จากการพัฒนานั้น จะต้องเป็นประโยชน์ตอบสนองต่อประชาชนส่วนรวมมิใช่เพื่อคนส่วนน้อย จุดมุ่งหมายที่ สำคัญของแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติฉบับที่ 1 คือ การเสริมสร้างสังคมให้มีคุณธรรมความดี เป็น สังคมที่ประกอบด้วยคนมีคุณธรรม ครอบครัวมีคุณธรรม องค์กร/หน่วยงานมีคุณธรรม ชุมชนมีคุณธรรม ทุก ภาคส่วนมีคุณธรรมในทุกระดับ สังคมนั้นย่อมเป็นสังคมที่มีคุณธรรมด้วย เนื่องจากความดีงามทั้งหลายที่ เกิดขึ้นในสังคมไทย เกิดจากการที่คน ครอบครัว องค์กร/หน่วยงาน ชุมชนและสังคม มีหลักธรรมทาง ศาสนา และความเชื่อความศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สามารถนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างมี ความสุข โดยดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และตามวิถีวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงาม มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นสังคมที่ดีงามและอยู่เย็นเป็นสุข เป็นสังคมแห่งความ พอเพียงและสันติสุขโดยมีวิธีการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมดังนี้ 1. ลงมือปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต ชุมชนปฏิบัติ ตามข้อตกลงอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องจนเป็นวิถีชีวิตของประชาชนและการพัฒนาชุมชน 2. ถอดบทเรียนเพื่อ สร้างความรู้ ชุมชนนำความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นมาสู่การถอดบทเรียน ประเมินผลสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหา อุปสรรคและขยายความสำเร็จนั้นไปสู่ชาวบ้านให้กว้างขวาง และนำไปสู่การจัดการความรู้ ผลิตเป็นองค์ ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ หรือสื่อสาร ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน 3. ชื่นชมยกย่องให้ปรากฏแก่ สาธารณชน เนื่องจากคุณธรรมเป็นเรื่องนามธรรมเห็นผลการเปลี่ยนแปลงช้า ดังนั้นเมื่อเห็นความสำเร็จก็จัด ให้มีการชื่นชม ยกย่อง เพื่อให้กำลังใจ รวมทั้งสื่อสารเผยแพร่ผลงานต่อสาธารณะให้เป็นที่ประจักษ์ 4. สร้าง และแสวงหาเครือข่ายคุณธรรม งานส่งเสริมคุณธรรมเป็นงานที่ยากต้องการพลังของเครือข่ายในการ ขับเคลื่อน โดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนคุณธรรมเพื่อให้กำลังใจถ่ายทอดความรู้ และพัฒนา นโยบายร่วมกัน 5. จัดทำแผนงานพัฒนาชุมชน และกำหนดกิจกรรม โดยกำหนดบทบาทหน้าที่และ มอบหมายภารกิจ การลงมือปฏิบัติตามภารกิจที่ได้กำหนดไว้ในแผนงาน ตลอดจนทำการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ และการเตรียมพัฒนาโลก เชื่อมโยงความร่วมมือ 6. ประเมินผลลัพธ์ผลกระทบ ต้องมีระบบและ กลไกในการประเมินเพื่อให้เห็นผลลัพธ์ มีการประเมินผลและติดตามผลการปฏิบัติงาน มีทั้งการประเมิน ภายใน และประเมินจากภายนอกมีการปรับปรุงและพัฒนางานให้ดีขึ้นมีคุณภาพมากที่สุด ตลอดจนการสรุปผล ความก้าวหน้าและขยายผลงานไปสู่ชุมชนอื่นที่สนใจ รวมทั้งเปิดเผยผลการประเมินแก่คนในชุมชนและ สาธารณชน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. ชุมชน หน่วยงาน ที่มีความสนใจ สามารถนำผลงานวิจัยนี้ไปต่อยอดเพื่อเป็นแนวทางการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนด้วยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนา ป้องกัน แก้ไขปัญหา หรือส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในด้านอื่น ๆ ในชุมชน ขับเคลื่อนสู่ชุมชนคุณธรรมต่อไป

2. ควรมีการส่งเสริม สนับสนุนให้ขวัญและกำลังใจในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร ให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งถัดไป

1. ควรมีการศึกษา รูปแบบการแนวทางการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร โดยมุ่งเน้นไปที่แต่ละหน่วยงานในชุมชน ได้แก่ การขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, สถาบันการศึกษา, หน่วยงานราชการรัฐวิสาหกิจ สู่การเป็นองค์กรคุณธรรม โรงเรียนคุณธรรม หน่วยงานคุณธรรม เพื่อให้ได้ข้อมูลในการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร ในบริบทที่แตกต่างกัน

2. ควรศึกษารูปแบบและวิธีการติดตามผล และประเมินผลด้านความก้าวหน้าและความสำเร็จของการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวรที่เหมาะสม

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในรายวิชาสัมมนาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ คณะผู้วิจัยขออนุโมทนาและขอบคุณวิทยากรผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในครั้งนี้ อันประกอบไปด้วย พระมหาวิชาญ สุวิชาโน ดร. ประธานสงฆ์สำนักสตีภาวนาภริตาราม พระมหาโชตินิพิฐพันธ์ สุทิจิตโต พระปริยัตินิเทศก์ประจำอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และนางสาวปรียาภรณ์ ทะคำสอน ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ และขออนุโมทนาอย่างยิ่งต่อ ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม อาจารย์ผู้รับผิดชอบในรายวิชาที่กรุณาช่วยชี้แนะแนวทางการศึกษา และตรวจแก้ไขงานตั้งแต่เริ่มต้นกระทั่งสำเร็จเป็นบทความวิจัยในครั้งนี้ด้วย

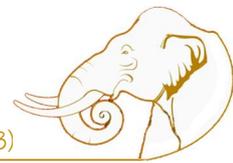
เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). *คู่มือการส่งเสริมและพัฒนาองค์กร ชุมชน อำเภอ และจังหวัดคุณธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. (2561). *การดำเนินงานชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลังบวร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย.

กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. (2561). *คู่มือการประเมินองค์กร ชุมชน อำเภอ และจังหวัดคุณธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

กรมการศาสนา, กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *การพัฒนา รูปแบบการขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

- กาญจนา บุญยัง, และคณะ.(2552). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในองค์การบริหารส่วนตำบล*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. น. 14.
- จิตจำนงค์ กิติกิริติ. (2536). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: คุณพิมพ์อักษรกิจ.
- พระครูสุจริณธรรมนิวิฐ (สมจิตร อธิปญโญ). (2555). *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนกรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาตณัฏ อุปวฑฒโน (ศรีจันทร์). (2557). *รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสันติสุขศึกษากรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์. (2552). *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต) สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อนรรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2548) *การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ. บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม*. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). น. 26.